

18. szimpózium

A bor szerepe a magyarságkép alakításában a filoxérajárványt megelőzően

Szervezés: N. Kis Tímea

A KORA ÚJKORI MAGYAR BOREXPORT MINT A GAZDASÁGI INTEGRÁCIÓ ÉS ÜZLETI HÁLÓZAT ELEMÉ

Tózsá-Rigó Attila

Debreceni Egyetem

Fontos hangsúlyoznunk, hogy a Magyar Királyság politikai dezintegrációjának (oszmán expanzió, a királyság három részre szakadása) a korában a Kárpát-medence számos téren (kulturális, gazdasági, stb.) továbbra is az európai rendszerek szerves része maradt. Ebben központi szerepe volt a kárpát-medencei régiók kiviteli árucsoportjainak, amelyeknek köszönhetően a magyar kereskedők aktív kapcsolati hálózatot tartottak fenn a közép-európai kereskedelmi partnerekkel. A magyar bornak emellett fontos regionális szerepe is volt, amely a korszak végén tőkeképző tényezőből fokozatosan identitásképző elemmé (is) vált.

A BOR ÉRTÉKELÉSÉNEK TÁRGYI-MEDIÁLIS FELTÉTELEI A KORA ÚJKORBAN

Sipos Eszter

Tokaj-Hegyalja Egyetem

A bor kultikus materiaként a szimbolikus és az episztemikus gyakorlatoknak kitüntetett szereplője, és a minőségével szemben támasztott kritériumok formálódása nem független az italt körülvevő tárgykultúrától. Jelen tanulmány azt vizsgálja, miként befolyásolja a bor minőségének megítélését a fogyasztás tárgyi-mediális közege a kora újkorban. Az anyag maga is megalapozza az ítéletet: az üvegművesség fejlődése – mindenekelőtt az áttetsző üveg elterjedése – új esztétikai és tudományos igényeket teremt. Fényáteresztő képessége, kémiai inertsége és hővezető sajátossága kiterjeszti a bor elemezhetőségének spektrumát. A vizsgálódás központi tétele szerint a pohár nem pusztán befogadja, hanem normarendszerben helyezi el az italt: formája, anyaga és használati módja a fogyasztás kulturális rendjét közvetíti. A for-

ma gesztusokat ír elő alakítva az ivás közösségi rítusát, amit a sárospataki Rákóczi Múzeum 17. századi menyegzői pohara példáz: a nőalakot idéző, talp nélküli architektúra kikényszeríti használatának módját. A pohár így nem illusztráció, hanem forrás, amelybe a bor értékelésének tárgyi és normatív feltételei sűrűsödnek, a bor megítélése ezért elválaszthatatlan a pohár közvetítette esztétikai dimenziótól.

TOKAJ WINE AND VITICULTURE IN ANTAL SZIRMAY'S NOTITIA MONTIUM, ET LOCORUM VINIFERORUM... (1798)

Orbán Áron

Tokaj-Hegyalja Egyetem

Antal Szirmay (1747–1812), nobleman of Zemplén county, composed a number of historical, geographical, political and other works in the late 18th and early 19th centuries. In 1798 he published the *Notitia montium, et locorum viniferorum...* (1798), in which he described Hegyalja and the wine region. Beyond the contemporary conditions of the region, he collected data about the history of the specific settlements. In spite of the significance of the whole work with regard to geography, history and economy of the wine region, it has barely been investigated by modern scholars. In this paper I focus on that part which describes the Tokaj Wine and the viticulture, with a special regard to Szirmay's sources. To what extent drew Szirmay on previous literature about the Tokaj wine? Can we say that this part of the *Notitia montium* is a relatively independent description?

KAZINCZY FERENC ÉS TOKAJ-HEGYALJA: REGIONÁLIS IDENTITÁS ÉS NEMZETI REPRESENTÁCIÓ

Blaskó Katalin

Universität Wien

Az előadás Kazinczy Ferenc Tokaj-Hegyaljához fűződő kapcsolatát vizsgálja abból a szempontból, miként válik a régió és a tokaji bor kulturális jelentéshordozóvá életművében. Kiindulópontja, hogy Kazinczy regionális identitása nem csupán életrajzi adottság, hanem tudatosan alakított önreprezentáció, amely szorosan kapcsolódik Tokaj-Hegyalja európai hírnevéhez. Az elemzés irodalmi műveire és leveleire támaszkodva mutatja be, hogy Kazinczy hogyan építi be a tokaji borhoz kapcsolódó, a kora újkorban már széles körben ismert pozitív képzeteket saját kulturális programjába. A tokaji így nem pusztán a régió termékeként jelenik meg, hanem a műveltség, a klasszikus hagyomány, a hazaszeretet és a magyar kultúra európai rangjának jelölőjeként is. Az előadás mellett érvel, hogy Kazinczynál a regionális identitás nem a

nemzeti identitás alternatívájaként, hanem annak egyik meghatározó összetevőjeként jelenik meg: Tokaj-Hegyalja kulturális reprezentációja éppen a magyarság pozitív önképének egyik alapját jelenti. A tokaji bor ennek megfelelően nem egyszerű irodalmi motívum, hanem olyan kulturális médium, amelyen keresztül a szerző a magyar nemzet helyét és értékeit fogalmazza meg az európai művelődés kontextusában.

GÖRÖG DEMETER MUNKÁSSÁGA A SZŐLŐFAJTÁKRÓL A 19. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

Simon András

Szegedi Tudományegyetem

A 18. század második felétől induló és a 19. század első felében zajló folyamat volt Magyarország gazdasági és társadalmi modernizálásának kérdése. A gazdálkodás megújításának sikerét leginkább – főképp francia és német eredményekre támaszkodva – a közgazdasági és természettudományos ismeretek alkalmazásától várták. A szőlő- és borgazdálkodás tekintetében a török hódoltság megszűnését követően a puszta területek benépesítése, illetve a gazdálkodás viszonyainak újjászervezése az ország szőlőterületének és bortermelésének mennyiségi növekedését is hozta. E folyamat egészen a 19. század utolsó negyedének kezdetéig, a filoxéra (szőlőgyökértetű) okozta pusztulásig tartott.

Görög Demeter (1760–1833) a reformkor sokoldalú egyénisége, munkásságának szőlészeti vonatkozásai teljes életműve tükrében talán nem a leghangsúlyosabbak, ám az ágazat megújítása érdekében kifejtett tevékenysége révén e téren is a 19. század első felének igen meghatározó személyiségeként kell őt számon tartanunk. Pályájának ezt a szegmensét vizsgáljuk, választ keresve arra, hogy szőlészeti munkája miképpen illeszkedik korának modernizációs törekvéseihez, hogyan merít nyugat-európai és hazai kortársai hasonló törekvéseinek eredményeiből, s mindezek alapján működésének milyen konkrét hatásai valósultak meg. Görög Demeter gyakorlati tevékenységét, fajtagyűjteményének kialakítását, folyamatos gyarapítását, majd későbbi sorsát nagyrészt a korabeli, többségében német nyelvű tudósítások alapján mutatjuk be. Nyomtatásban megjelent fajtajegyzékét fontos forrásként kezeljük gyakorlati munkája részleteinek megvilágítására.

A MAGYAR BOROK HÍRE ÉS ÉRTÉKELÉSE FRANCIAORSZÁGBAN A XVIII–XIX. SZÁZAD FORDULÓJÁN

Monok István

Tokaj-Hegyalja Egyetem

Annak ellenére, hogy már a középkortól jelentős bortermelésről tudunk országunkban, a Magyar Királyság bortermelő vidékei közül a XVIII. század végére vitán felül a tokaji emelkedett olyan szintre, hogy az európai borkedvelők számára legalább a neve a régiónak ismertnek mondható.

A Francia Királyságban, illetve a forradalmi és napóleoni időket élő Franciaországban kevés információ terjedt a magyar borokról, de megállapíthatjuk, hogy ezek az ismeretek is eljutottak a legendák ismételésétől a tudományos és tapasztalati leírásig. A szőlészet, a borászat mellett az olyan tudományok képviselői is, mint a geológia vagy a kémia kivették a részüket a hírek terjesztéséből, illetve az ismeretek megalkotásából. A nagy fordulatot mindenképpen Alexandre Pierre Odart gróf 1839-es helyszíni tapasztalatszerző útja, illetve a nyomában keletkezett írások jelentették. Ez a muníció elég volt ahhoz, hogy a filoxéra járványig, de valójában az első világháború végéig a francia borászati szakma képviselői – már, ha egyáltalán érdekelte őket más, mint a saját szőlőjük és boruk – tájékozódni tudjanak. A filoxéra járvány után azonban, ahogy a szőlők telepítését, úgy a szakirodalmat is újra kellett kezdeni.

A DREZDAI TOKAJI BORKINCS

Martin Kornek

A legenda, amely szerint a Tokaji a „királyok bora”, Szászországban a 18. században valósággá vált. A szász Ágost-i korszakban a Tokaji megtalálta azt a teret, amelyben teljes mértékben kibontakoztathatta egyedi erejét és tulajdonságait. Az arany volt a barokk kor színe. A látványos lakomákon az ételeket aranytányérokra szolgálták fel, az asztalt pedig meissenai porcelánnal díszítették, amelyet gyakran fehér aranyonak is neveztek. A Tokaji mint folyékony arany tökéletesen illeszkedett ebbe a harmonikus barokk környezetbe.

Erős Ágost király felismerte a tokaji borok erejét, és egy több száz anthalból álló borkincset épített fel a drezdai udvari pincében. Pompája ragyogott a szász választófejedelemségek és királyok számára, és hatalmi eszközként használták. Fia, III. Ágost király az udvari élvezeten túl egy több ezer palackból álló Tokaji-gyűjteményt is létrehozott, amelyek közül sok lengyel mágnessék és a papság tagjainak ajándéka volt. Egy olyan gyűjtemény, amelyet más nagyszerű drezdai gyűjteményekkel, mint például a Grünes Gewölbe kincstárral, a Régi Mesterek Képgalériájával, a Porcelángyűjteménnyel együtt, gondosan őriztek és adták tovább nemzedékről nemzedékre

a Wettin-ház uralkodói. Ez a kincs több ezer palack tokaji bort tartalmazott, amelyek közül néhány több százéves volt. Ezek tanúskodtak a tokaji borok egyedülállóan magas érlelési potenciáljáról, és lehetővé tették megtapasztalni ennek a varázsát, így téve a Tokajit a „borok királyává”. Ezt dokumentálja a Szász Állami Levéltár kiterjedt anyaga, amelyet kutatásunkban elemeztük. A Drezdai Tokaji Kincs ez egy olyan téma, amely régóta szundikál a tokaji kutatásban.

Készen állunk-e arra, hogy újra felélesszük ezt az örökséget, készen állunk-e arra, hogy nemzedékről nemzedékre ápoljuk a tokaji borok kincsét, mint egy növekvő fát, hogy érjen el teljes pompáját? Az útiterv Drezdában tanulmányozható; induljunk el ezen az úton!

VINUM BONUM LAETIFICAT COR MULIERIS: LENCSÉS GYÖRGY BOROS RECEPTJEIRŐL

Molnár Dávid

Tokaj-Hegyalja Egyetem

Mint az első ismert magyar nyelvű orvosi munka, Lencsés György *Ars medicája* kiemelkedő jelentőségű a magyar művelődéstörténetben. Nem csupán orvostörténeti forrás, hanem a magyar tudományos szaknyelv kialakulásának is fontos dokumentuma. Jelen előadás Lencsés orvosi könyvének azokat a receptjeit gyűjti össze és rendszerezi, amelyek a bort különféle egészségügyi panaszok enyhítésére és betegségek kezelésére alkalmazzák. Habár a mai olvasó számára a receptek némelyike meghökkentőnek vagy olykor kifejezetten abszurdnak hat, Lencsés munkája szervesen illeszkedett a kor orvosi gondolkodásába, és annak tudományos színvonalát hűen tükrözte. Ezek közül külön említést érdemel az aszúbor nőgyógyászati alkalmazása, amely új megvilágításba helyezi Bornemisza Péter Ördögi kísértetek című művének apácákról és hurkákról szóló, szarkasztikusnak tűnő hírhedt részletét is.

A TOKAJI FÖLD ÉS BOR GYÓGYHATÁSAINAK VIZSGÁLATA A KORA ÚJKORI NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS DISKURZUSBAN

N. Kis Tímea

Tokaj-Hegyalja Egyetem

A tokaji bor gyógyhatásának vizsgálata közkedvelt témának számított mind a hazai, mind a nemzetközi tudományos életben a 17–18. században. A korabeli orvostudományi disszertációk, értekezések, sőt az egyes társtudományok képviselői is kiemelt hangsúllyal vizsgálták elsősorban az aszú hatását az egészséges, illetve betegségekkel terhelt emberi szervezetre. Ennek közvetlen előzménye a tokaji bólusz gyógyhatásainak vizsgálata volt, e földtípus első ismert említése az 1553. évi bécsi pestisjárvány idején történt alkalmazásához köthető. A bólusz és a bor gyógyászatban történő

alkalmazásának módjai és lehetőségei között egyértelmű kapcsolódási pontok figyelhetők meg, az előadás ezek főbb csomópontjainak meghatározására tesz kísérletet.

A TOKAJI BOR KULTUSZA: FEJLŐDÉSTÖRTÉNET ÉS JELENKORI KIHÍVÁSOK VIZSGÁLATA KULTUSZKUTATÁSI MÓDSZERTANNAL

Pacsuta Szilvia

Tokaj-Hegyalja Egyetem

Az előadás a tokaji bor évszázados nemzetközi imázsépítő szerepét vizsgálja Dávidházi Péter kultuszkutatási módszertanának interdiszciplináris alkalmazásával. A kutatás bemutatja, hogyan emelkedett a tokaji aszú a diplomácia és a világirodalom által kánonba foglalt, vallási analógiákat mutató szimbólummá. A történelmi áttekintés során feltárásra kerülnek a kultuszt fenntartó tárgyi rítusok és az intézményesülés folyamata az 1737-es eredetvédelmi rendeletről egészen a Tokaji Borlovagrendig. Zárásként az elemzés a 21. századi kihívásokra fókuszál, különös tekintettel a mítoszokat védő kultikus, valamint a tudományos és piaci racionalitást képviselő kritikai beállítódás feszültségére.